

Kirja-arviot

Esimerkillisiä koulukuntia, tyyppikäännteitä tai muuten vain hankalia persoonia

Hämäläinen, Niina ja Petja Kauppi (toim.). 2021. *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin. Kalevalaseuran vuosikirja 100*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 408 s. <https://doi.org/10.21435/ksvk.100>

Antti-Ville Kärjä

Liekö merkki ammatillisesta taitekohdasta, että etnografisten ja muiden empiiristen asetelmien sijaan mielenkiintoni on viime aikoina kääntynyt kohti tieteenfilosofisia perusteita. Olenkin huomannut aihepiiriä koskevien opintojeni jääneen valitettavan ellei peräti hävetävän ohuiksi. Arvioni mukaan kysymys on ennen kaikkea pääaineessani musiikkitieteessä vaikuttaneesta elitismistä, mikä on johtanut monissa tapauksissa suoranaiseen hagiografiaan ja tutkimuksen ”laadun” määrittämiseen musiikin tyyliin tai tekijöiden oletetun nerouden perusteella. Perusopintoni olivat lisäksi traditiokeskeisiä ilman sanottavaa metodista reflektiota: esimerkiksi musiikin historian opinnot rakentuivat tyylihistoriallisten ja säveltäjäkeskeisten kehityskertomusten varaan, enkä muista yhdenkään opettajani käsitelleen historiantutkimuksen metodologisia tai tieteenfilosofisia kysymyksiä.



Toivon mukaan moisesta musiikin- ja ehkä laajemminkin taiteentutkimuksen ”paradigmasta” on osapuilleen kolmen vuosikymmenen aikana päästy eroon. Lainausmerkit ovat tarkoitukselliset, sillä kyseisen lähestymistavan nimeäminen paradigmatoksi on enemmän kuin kyseenalaista: tieteellisen tiedon tuottamisen sijaan kysymys on pikemminkin taiteen ja taiteilijoiden ylimaallisuutta palvovasta uskonlahkosta. Etymologiselta kannalta ilmiö on toki tyyppiesimerkki tieteen nimissä harjoitetusta toiminnasta ja samalla myös tieteellisen tutkimuksen poliittisuudesta. Jälkimmäistä ajatellen on toki huomattava, että paradigman käsite politisoituu herkästi, etenkin sikäli kun se vertautuu ”tieteellisiin vallankumouksiin”. Kukapa tutkija ei haluaisi olla ajattelua järjestyttävän muutoksen airut?



Tieteenfilosofiselta kannalta sadannen *Kalevalaseuran vuosikirjan* otsikointi vaikuttikin lupaavalta, ja odotin saavani nelisataasivuisen päivityksen "sallittujen tieteellisten uskomusten rajoitusten rajuudesta" sekä "ammattikunnan sitoumuksia muuttavista tieteen poikkeustiloista", paradigma-ajattelun oppi-isää Thomas S. Kuhnia (1994) mukaillakseni. Ehkäpä minun olisi kuitenkin pitänyt tuijottaa itse julkaisun päänimeä tarkemmin, sillä jo sisällysluettelon perusteella kävi selväksi, että vuosikirjassa ei käsitellä yleisesti minkä tahansa tieteen periaatteita ja käsityksiä, vaan nimenomaisesti "folkloristiikan ja sen lähitieteiden" käännteitä, kuten vuosikirjan toinen toimittaja Niina Hämäläinen johdannossa toteaa (s. 7–8).

Tiede, tutkimus ja akateeminen nurina

Myönnän mutisseeni hetken pettyneenä siitä, miksei alaotsikossa lue "tieteen" sijaan esimerkiksi "perinnetieteiden", sillä mahdollisesta kiistanalaisuudestaan huolimatta se olisi vartannut vuosikirjan sisältöä tarkemmin. Toisaalta luku-urakan edetessä pettymykseni vaihtui pohdintaan ennako-oletuksistani sekä ennen kaikkea naiiviudestani normaalitieteen ja sen instituutioiden suhteen: totta kai perinnetieteiden julkaisuissa kirjoitetaan siitä, mitä perinnetieteilijät tieteenä pitävät. Johdannossa kirjoittajat tosin nimetään kulttuurintutkijoiksi: "mukana on folkloristeja ja perinteentutkijoita, etnologeja, uskontotieteilijöitä, sekä etnomusikologi ja historiantutkija" (s. 7).

Sanamuodoilla on väliä siinä missä riveillä välinsä, ja kirjoittajien tieteenalalistauksessa huomiota herättääkin se, että joukossa on sananmukaisesti lopulta vain yhdenlaisia tieteilijöitä. Lukemistani alkoikin ohjata sarja jatkopohdintoja eritoten "tieteen" ja "tieteellisen tutkimuksen" suhteesta ja siitä, miten se ilmenee folkloristiikassa ja yleisemminkin. Huomioni kiinnittyi myös erilaisiin tapoihin ymmärtää "kulttuuri" ja sen tutkimus. Oman noin 30-vuotisen humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkijantaipaleeni aikana olen oppinut erottamaan kentätyöpainotteiset *kulttuurien tutkimuksen* alat teksti- ja teoskeskeisestä *kulttuurintutkimuksesta*. Vuosikirjan luettuani jäin miettimään, josko moinen ero on jo aikansa elänyt, vai olisiko kysymys pikemminkin vanhojen määrittelyvaltakamppailujen jatkumosta. Jo 1990-luvulta muistan taiteentutkijoiden nurinan sosiologien valta-asemaa kohtaan kulttuurintutkimuksen kentällä, eli onko nyt vain perinteentutkijoiden vuoro äyskiä ja tehdä itsestään tärkeitä?

Oli niin tai näin ja nimettäköön vuosikirjan kirjoittajat perinteen- tai kulttuurintutkijoiksi, kokonaisuus tarjosi itselleni moniulotteisen läpileikkauksen ja osin opettavaisenkin kertauksen aihepiirin oppihistoriasta Suomessa. Kirja on jaettu viiteen osaan, joista ensimmäisessä on kaksi itse vuosikirjan vaiheita käsittelevää artikkelia. Toisessa osassa keskitytään folkloristiikan "suomalaiseen koulukuntaan" ja täkäläiseen oppihistoriaan, myös sen uskontotieteellisten kytkösten osalta. Kolmannessa osassa puolestaan esitellään "metodologisia suunta- viivoja" niin kognitiotieteellisistä kuin sananlaskututkimuksenkin lähtökohdista. Neljännen osan keskiössä on yksittäisten tutkijoiden panos ja paradigmaattinen anti. Vuosikirjan päätää kolmen artikkelin ja parin sivun mittaisen "tunnelmatekstin" (ks. s. 12) jakso otsakkeella "muuttuvat paradigmat"; artikkeleissa käsitellään eläinkäännettä, aistikokemuksia ja affektiivisuutta. Aivan kirjan lopussa on vielä Kalevalaseura-säätiön toimintakertomus vuodelta 2020, mikä sekin yllätti minut mukana olollaan. Kaiketi sillekin on lukijansa eritoten diginaatiiveja kiireettömämmän yleisön joukossa.



Verratonta arviointia

Artikkelikokoelmille tyypilliseen tapaan vuosikirjassa on tyyllistä ja laadullista vaihtelua kohtuullisesti. Sisällysluettelossa kolme artikkelia on merkitty asteriskilla enkä selitystä tälle löytänyt, mutta oletan niiden olevan muita kuin vertaisarvioituja tutkimusartikkeleita. Silti siinä missä Ulla Pielan erittely vuosikirjan ”vaiheista, aiheista ja paradigmaista” (s. 15) välittyi itselleni kronikoivana ja paikoin jopa mielipidekirjoituksena, Viliina Silvosen ”moninäkökulmainen katsausartikkeli” tunne- ja affektitutkimuksen käsitteellisistä lähtökohdista (s. 367) hahmottui täysin kelpollisena metodologisesti painottuneena tutkimusartikkelina. Tämä johtaa pohtimaan sitä, missä määrin folkloristinen kulttuurintutkimus nojaa vaateeseen etnografisesta otteesta ja empiriasta. Onko folkloristisen vertaisyhteisön toisin sanoen mahdotonta hyväksyä teoreettista ja metodologista kehittelyä muuna kuin ”katsauksena”? Toisaalta suhtauduin Eija Starkin artikkeliin suomalaisen folkloristiikan suhteesta kognitiivisiin malleihin ja mentaliteettihistoriaan yhtä lailla käsitteellisiä ja menetelmällisiä valintoja perkaavana synteesinä.

Vertaisarvioinnin paradigmaattisen painoarvon kannalta oma erikoistapauksensa on lisäksi Veikko Anttosen artikkeli siitä, miten ”suomalaisen mytologian tutkimus kohtasi vertailevan uskontotieteen” sanskritisti Herman Kellgrenin lyhyeksi jääneen uran ansiosta (s. 133). Anttonen käsittelee uskonto-sanaan liittyviä kielipoliittisia jännitteitä, suomalaisen ja eurooppalaisen uskonnontutkimuksen tai uskontotieteen alkuvaiheiden tiedepoliittikkaa sekä sangen spekulatiivisin äänenpainoin Kellgrenin henkilökohtaisia elämänvaiheita ja ratkaisuja. Artikkelin puolivälissä tuhersin marginaaliin: ”ok... (ts. missä jutun juoni?)” Yhtäältä olinkin helpottunut, että Anttosen tekstiä seurasi Teemu Tairan ”kommenttipuheenvuoro” (s. 156), jossa oppihistorialliset vaiheet ja ”jossittelu” (s. 159) asettuvat osaksi nykyhetken kädenvääntöä normaalitieteestä ja sen mahdollisista vaihtoehdoista. Kuten Taira toteaa, oppihistoriallisesta merkityksestä ja kunnioituksesta on päästävä myös eteenpäin kriittisen ajattelun hengessä, etenkin mikäli Kellgren muiden muassa ”haluttaisiin nostaa [...] tutkijaksi, jolla olisi erityistä sanottavaa nykypäivän uskontotieteellisille lähestymistavoille” (s. 161).

Toisaalta vaivaannuin, sillä mieltäni jäi kaihertamaan epäily siitä, että myös arvioijille ja toimittajille Anttosen artikkelin juoni oli jäänyt epäselväksi, ja tämän takia tarvittiin erillinen kommenttiteksti. Eli onko Anttosen artikkeli mukana muista kuin tekstin laatua koskevista syistä? Voin vain toivoa olevani epäilyksissäni väärässä, sillä kyseinen ratkaisu ei palvelisi Anttosta eikä *Kalevalaseuran vuosikirjaa*. Vertaisarviointikäytäntöjen kannalta ongelmallista on vielä se, että Tairan tekstiä ei ole merkitty asteriskilla vaan se on sisällysluettelossa sisennetty. Sama pätee kirjan lopussa olevaan Aura Saarikosken parisivukseen lyyriseen tunnelmointiin. Toinen toiveeni onkin, etteivät nämä epäselvyydet johda tutkimuseettisesti kyseenalaisiin tapoihin luokitella tekstejä epäasianmukaisesti, pahimmillaan tutkimusrahoitusmekanismien ehdoilla.

Tieteelliset näytelmät ja paradigmapolitiikka

Tiede ja sen vallankumoukset ovat toki sitä mitä tiedeyhteisön jäsenet sellaisina pitävät, ja niinpä kulttuurin kaltaiset käsitteet samoin kuin vertaisarvioinnin kaltaiset käytännöt voivat nekin muuttua ja jopa rajusti. Oppihistoriallisilla eksentrikoilla tai täysinpalvelleilla professoreilla voi olla sormensa pelissä näissä muutoksissa, mutta kuten Jyrki Pöysä ja Tiina Seppä ”tieteellisten näytelmien hankalia persoonia” (ks. s. 223) käsittelevässä



artikkelissaan huomauttavat, kysymys on aina tavalla tai toisella sosiaalisista suhteista. Heidän käsittelynsä ponnistaa Kaarle Krohnin ja Väinö Salmisen vastakkainasettelusta suomalaisessa folkloristiikassa, mutta biografista puolta olennaisempaan pidän artikkelin antia itse paradigmakeeskustelulle.

Pöysä ja Seppä aprikoivat ensiksikin, onko kuhnilainen luonnontieteellisistä ihanteista kumpuava paradigma-ajattelu sovellettavissa sellaisenaan humanistis-yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Heidän mukaansa ”voi nimittäin olla myös niin, että muodikkaiden -ismien myötä uudet tutkimustavat ja niiden taustalla olevat teoriat kyllä vaihtavat käsitteistöä, mutta säilyttävätkin vanhemman katsantotavan” (s. 226). Esimerkkinä he käyttävät Julius ja Kaarle Krohniin henkilöityvää folkloristiikan ”suomalaista” eli maantieteellis-historiallista menetelmää: ”äkkiseltään [se] näyttäisi täyttävän hyvinkin paradigman määritelmän tieteellisenä ontologiana, [mutta] kuhnilaisena paradigmana [...] se perustuu ensisijaisesti Kaarle Krohnin asemaan tieteen kentässä, ei menetelmän todellisuutta määrittävään olemukseen” (s. 241). Toiseksi Pöysä ja Seppä kiinnittävät huomiota juuri tieteen moninaiisiin sosiaalisiin suhteisiin ja ”figuraatioihin”, jolloin myös tieteentekijöiden ”labiilius, liittoutumat, vastakkaisuudet ja henkilökohtaista vastenmielisyyttä kätkeytyksi ilmaisevat teoreettiset argumentit [sekä] tutkijoiden tunteet” ovat keskeinen osa oppihistoriallista tarkastelua (s. 242).

Suosittelenkin lukemaan Pöysän ja Sepän artikkelin ennen muita, sillä se sai minut pohtimaan alusta alkaen sitä, miten vuosikirja ilmentää omanlaistaan ”paradigmapolitiikkaa”. Toisin sanoen: mitä mahdollisia tarkoituseriä ja seurauksia termin ”paradigma” käytöllä on? Useissa muissa artikkeleissa termi rinnastuu tarkemmin erittelemättä esimerkiksi käänteisiin ja koulukuntiin, ja ajoittain jäi vaikutelma, että se oli lisätty tekstiin jälkikäteen vain vuosikirjan teeman takia. Ottaen huomioon humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ahdingon ja vähättelyn, pieninkin käsitteellinen ja metodologinen löpöryys tarjoaa vain lisää pököä pesään vaihtoehtofaktojen mukaan vatuloiville kaiken maailman insinööreille, neurotieteilijöistä puhumattakaan. Oireellista onkin, että siinä missä musiikkiantropologit hoksasivat jo 1960-luvulla musikaalisuuden olevan ihmisen lajiominaisuus, aivotutkijat ovat vihdoinkin mittauksineen päätyneet samaan eli todistaneet asian *tieteellisesti*. Kenties seuraava käänne tai jopa vallankumous kumpuaa taiteellisesta tutkimuksesta ja sen määritelmistä tai määrittelemättä jättämisistä musikaalisuutta ja siten myös ihmisyyttä koskien – ja kuhnilaisittain kenties myös maailmankaikkeutta. Tässä ei tosin taitaisi olla minkään osapuolen mukaan enää kysymys tieteestä tai sen paradigmoista.

Kirjallisuus

Kuhn, Thomas S. 1994. *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Alkuteos *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd edition, 1969. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Art House.

Antti-Ville Kärjä on kulttuurisen musiikintutkimuksen professori Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa.